

УДК 94 (477.83/86)

Скрипник Олександр Васильович
дослідник історії спецслужб,
провідний консультант
Служби зовнішньої розвідки України,
заслужений журналіст України
(Київ, Україна)

Oleksandr V. Skrypnyk
researcher of the history of intelligence services,
leading consultant,
The Foreign Intelligence Service of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**НА ЧОЛІ ВІЙСЬКОВОЇ РОЗВІДКИ І ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ АРМІЇ УНР:
ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖОГО ПЕТРА ЛІПКА**

**AT THE HEAD OF THE MILITARY INTELLIGENCE AND THE GENERAL STAFF OF THE ARMY OF
THE UPR: GENERAL-KHORUNZHUYI PETRO LIPKO'S LIFE AND ACTIVITY**

Анотація

У статті досліджено основні віхи життя, військової та політичної діяльності Петра Липка – активного учасника Української національної революції 1917–1921 років, керівника армійських формувань і військової розвідки, останнього начальника штабу Дієвої армії УНР.

Ключові слова: Петро Липко, українізований корпус, Розвідочна управа, Дієва армія УНР, Запасні війська УНР.

Summary

The article explores the main milestones of life, military and political activity of Petro Lipko – an active participant of the Ukrainian National Revolution of 1917–1921, commander of armed formations, head of the Military Intelligence, and the last Chief of Staff of the Army of the UPR.

Key words: Petro Lipko, Ukrainized Corps, Intelligence Department, Active Army of the UPR, Reserve Forces of the UPR.

Біографії активних учасників Української національної революції 1917–1921 рр. важливі для розуміння тогочасних подій, їх реконструкції, заповнення білих плям в історії. Водночас історичні події краще сприймаються саме через людські долі, тому надзвичайно важливим є пошук в архівах біографічних відомостей про діячів національно-визвольного руху і їх популяризація.

На жаль, інформація про деяких учасників тих подій була втрачена або з різних причин недоступна для істориків. Це не давало змоги належним чином оцінити їхні дії, роль і місце в національній історії. Розсекречення архівів спецслужб відкрило нові можливості для заповнення цих прогалів.

Підтвердженням цього може слугувати історія життя і діяльності останнього начальника Генерального штабу Дієвої армії УНР генерал-хорунжого Петра Липка. Упродовж багатьох років про його драматичну долю не було відомо майже нічого. Про П. Липка згадує український воєначальник М. Омелянович-Павленко¹. Лаконічні відомості про нього наводять дослідники В. Сідак² та Я. Тинченко³, енциклопедичні і довідкові видання⁴.

Авторові вдалося знайти документи, які висвітлюють останні вісім років життя цієї неординарної й героїчної особистості, щирого українського патріота. В Галузевому державному архіві Служби зовнішньої розвідки України (далі – ГДА СЗР України) була виявлена довідка “Про колишн. генерала Липка П. І.”⁵, а у Державному архіві Чернігівської обл. – кримінальна справа П. Липка, передана із Галузевого державного архіву СБУ⁶. І хоч скупі анкетні дані, довідки та протоколи допиту не дають змогу сповна відтворити його життєвий шлях, все ж окремі епізоди можна скласти до купи (рис. 1)⁷.

На підставі цих документів автор підготував й опублікував статтю в газеті “День”⁸ та інтернет-проекті “Історична правда”⁹. У них акцент робився здебільшого на психологічному портреті особи і мотивах вчинків.

1 *Омелянович-Павленко М.* Спогади командарма (1917–1920): упоряд. М. Ковальчук. – Київ: Темпора, 2007. – 608 с.

2 *Сідак В. С.* Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії): Монографія. – Київ: Альтернативи, 1998. – 320 с.

3 *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). – Київ: Темпора, 2007.

4 *Литвин М. Р., Науменко К. С.* Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی. – Харків: Сага, 2007. – 244 с.; Керівники української зовнішньої розвідки / авт.-упоряд.: В. Д. Хоменко, О. В. Скрипник, І. М. Шиденко, І. В. Білоконь, В. О. Романюк; за ред. Г. О. Ілляшова; художник-оформл. І. Женченко. – Київ: Ярославів Вал, 2010. – 176 с.

5 ГДА Служби зовнішньої розвідки України. – Ф. 1. – Спр. 12 617. – Т. 1. – Арк. 403.

6 Державний архів Чернігівської обл. (далі – ДАЧО). – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477.

7 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 32.

8 *Скрипник О.* За незалежну Україну – до останнього подиху // День. – 2018, 6 березня – закінч. 16 березня.

9 *Скрипник О.* За лист до Горького – розстріляти! Доля останнього начштабу Армії УНР // Історична правда. – 2018, 17 травня.

У цій статті за мету поставлено відтворити історичний образ П. Ліпка, висвітлити віхи його біографії, зосередивши увагу на його діяльності в період Української революції 1917–1921 рр. і після повернення з еміграції в Україну. Джерельну базу цієї роботи складають вищевказані дослідження та неопубліковані документи Державного архіву Чернігівської обл.

В архівній справі зберігається особиста посвідка за 1927 р. (документ, що підтверджує особу), в якій зазначено, що Петро Іванович Ліпка (у деяких документах – Липко) народився 16 грудня 1876 р. у м. Бірюч Воронізької губ.¹⁰ Розбіжності в даті народження (в усіх довідниках зазначається, що П. Ліпка народився 3 грудня), можна пояснити плутаниною в старому і новому стилях календаря.

В анкетних даних у графі “соціальне походження” П. Ліпка зазначав: із козаків¹¹. Про його козацький родовід відомостей у віднайдених документах немає. Батько майбутнього начальника штабу Армії УНР, І. Ліпка, був унтер-офіцером російської імператорської армії і жив у с. Браниця Ніжинського округу на Чернігівщині. Коли сім’я перебралася до м. Бірюч, не відомо. Це козацьке поселення, у 1705 р. засноване у верхів’ях р. Тихої Сосни, в ур. Бірючої Яруги козацьким сотником І. Медковим, належало до Острогозького полку Слобідської України.

Згідно з протоколом допиту П. Ліпка, засвідченого ним особисто, він закінчив 2-класне народне училище у сл. Олексіївка Бірюцького пов. і рік вчився у Воронізькій учительській семінарії. Служив рядовим 2-го Закаспійського стрілецького батальйону у м. Ашхабаді (нині – Туркменістан), куди повернувся у 1899 р. підпрапорщиком після закінчення Тифліського піхотного юнкерського училища. Ставши підпоручиком, продовжив службу у 108-му піхотному Саратовському полку у Ковно. У 1904 р. взяв участь у Російсько-японській війні у Маньчжурській армії і, як молодший офіцер – у 2-му Східносибірському стрілецькому полку. У 1908 р. в чині штабс-капітана вступив до Імператорської Миколаївської військової академії, яку закінчив за 1-м розрядом у 1911 р. у чині капітана. Упродовж двох років відбував цензове командування ротами у 6-му Фінляндському стрілецькому полку у Фінляндії. У 1913 р. був старшим ад’ютантом Генерального штабу в штабі 1-ї Донської козачої дивізії, у складі якої взяв участь у Першій світовій війні, обіймав посаду начальника штабу, був штаб-офіцером для доручень із несенням служби з військової розвідки у розвідувальному відділі штабу 9-ї армії і старшим ад’ютантом оперативного відділу штабу (до 30 липня 1916 р.). Із липня 1916 до грудня 1917 р. був начальником штабу 43-ї піхотної дивізії¹². За час служби був удостоєний орденів Св. Анни 2–4-го ступенів, Св. Станіслава 2-го та 3-го ст., Св. Володимира 4-го ст. з мечами і бантом та Св. Георгія 4-го ст.

У серпні 1917 р. П. Ліпка став полковником. Це був його останній чин в російській імператорській армії. Лютнева революція 1917 р., розпад Російської імперії і проголошення в Києві Центральною Радою Української Народної Республіки суттєво змінили його життя. 1 грудня 1917 р., за рекомендацією представника від Центральної Ради при штабі армії, його призначили командиром українізованого 10-го корпусу 9-ї армії.

Командний склад 43-ї піхотної дивізії, у якій П. Ліпка більше року був начальником штабу, проводжав його до нового місця служби доволі тепло. З цієї нагоди командир дивізії генерал-майор Александров навіть підписав не зовсім стандартний наказ. У ньому зазначалося: “Дорогий і вельмишановний Петре Івановичу, діяльність Ваша в дивізії понад рік настільки щоденно позначалася і відчувалася всіма в дивізії, що немає необхідності мені перераховувати Ваші заслуги перед дивізією. Одне скажу: Ви багато попрацювали на благополуччя і гідність її, проявляючи в бойові критичні моменти свою звичну залізну волю і військовий спокій. Я, співробітники і соратники Ваші, радіємо, що Вас так щасливо підхопили хвилі українського руху і винесли на таку командну височину і міць. Бог у поміч. Від душі бажаємо, щоб цей зліт закінчився цілковитим особистим благополуччям і найбільшою користю для України”¹³.

Армійський корпус, яким командував П. Ліпка, займав позиції на території Румунії, куди його завели перипетії Першої світової війни. Невдовзі від українського військового міністра надійшов наказ перейти через Дністер на українську територію і демобілізувати корпус. На початку березня 1918 р. П. Ліпка прибув до Генерального штабу Збройних сил УНР у Києві і доповів про виконання наказу. Після нетривалого спілкування стало зрозуміло, що досвідчений полковник може бути корисним при штабі. Його залучили до організаційної комісії з формування нового українського війська. Але та комісія була лише на папері і жодними конкретними справами не займалася. П. Ліпку це було не до снаги, він прагнув реальної роботи.

На початку червня 1918 р., уже за Гетьманату, його призначають в. о. начальника 2-ї пішої дивізії Армії Української Держави, дислокованої у Житомирі. Як кадровий військовий він прихильно ставився до колишнього генерала російської імператорської армії П. Скоропадського і до останку підтримував гетьманську владу. Коли почалися антигетьманські повстання, він очолив Волинський добровольчий офіцерський загін, що протистояв військам Директорії. Було це в листопаді 1918 р., а 18 грудня він потрапив у полон і перебував під арештом та судом за спротив Директорії УНР.

Добре, що у тій заплутаній обстановці новій владі вистачило здорового глузду у всьому розібратися і не вдаватися до крайніх заходів. Адже П. Ліпка, перш за все, підтримував ідею незалежності України, а це було визначальним. До того ж фахівців із такими знаннями й досвідом у новій українській армії було не густо. Йому пропонували очолити штаб Чернігівської групи Армії УНР, що діяла на Лівобережжі проти більшовицьких військ. Але він не поспішав із прийняттям рішення.

Зрештою, з урахуванням причетності до служби у військовій розвідці російської імператорської армії, П. Ліпку в лютому 1919 р. запропонували долучитися до організації розвідувальної діяльності українського війська. У одних

10 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 56.

11 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 47.

12 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 18-зв.

13 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 62.

тогочасних документах згадується про його перебування на посаді помічника начальника розвідного відділу армії¹⁴, в інших – що він керував Розвідочною управою Генштабу Армії УНР¹⁵. Зрештою, важливо не те, як офіційно називали посаду, а чим він займався по суті.

Тогочасним спецслужбам довелося діяти в доволі напруженій військово-політичній і оперативній обстановці. Упродовж 1919–1920 рр. територія УНР стала ареною збройної боротьби республіки з інтервенцією радянської Росії вкупі зі сформованими за її безпосередньої участі військовими частинами Української радянської республіки, “білого” руху, Польщі, що намагалася відторгнути частину українських земель. Це супроводжувалося активною розвідувально-підривною діяльністю іноземних спецслужб і потребувало регулярного надходження розвідувальних даних стосовно противника, передусім щодо його війська.

Розвідувальна діяльність Директорії переважно зберегла напрями, форми та методи збору таємної інформації, притаманні спецслужбам Гетьманату. Водночас потенціал окремих її різновидів був вищим.

Центральним органом військової розвідки Збройних сил УНР була Розвідочна управа Генерального штабу. Тогочасна військова розвідка мала таку організаційну структуру: центральний апарат, регіональні органи, відповідні підрозділи штабів військових з’єднань (дивізій, корпусів, бригад), школу підготовки агентури та інші. До складу Розвідочної управи входили начальник (посада генерал-хорунжого) та його помічник, окремі відділи: загальний, агентурний, контррозвідувальний, польової жандармерії, закордонний. Усім цим господарством слід було вміло управляти й своєчасно забезпечувати керівництво Генштабу стратегічною і тактичною розвідувальною інформацією.

П. Ліпко добре зарекомендував себе у цій царині і непогано розбився в тому, що відбувається на теренах військових дій в Україні і поза її межами. Тому його спершу включили до складу військової делегації УНР на переговорах з польським командуванням про досягнення перемир’я, а з 17 липня 1919 р. призначили керівником делегації. Ці переговори, що проходили у Львові, були непростими, та все ж вдалося досягти порозуміння і припинення бойових дій між військами УНР і Польщі, а через рік підписати союзна Варшавську угоду (рис. 2)¹⁶.

Після виконання цієї дипломатичної місії П. Ліпко перебував у штабі Головного Отамана і виконував різні доручення. У квітні 1920 р. відбулося підписання Варшавського договору між С. Петлюрою і Ю. Пілсудським, після чого почався спільний українсько-польський похід проти більшовиків. Армія УНР, до якої приєдналися війська, що брали участь у Першому зимовому поході, була реорганізована, крім цього, провели часткову мобілізацію для поповнення поріділих частин.

У цих заходах брав участь П. Ліпко. У травні 1920 р. його призначили начальником штабу Дієвої армії УНР, а 5 жовтня того ж року підвищили до рангу генерал-хорунжого. Невдовзі, 12 жовтня 1920 р., Польща підписала з радянською Росією перемир’я, залишивши українського союзника напризволяще. Це був один із найважчих періодів у історії УНР. На жаль, детальної інформації про цей етап військової кар’єри П. Ліпка не знайдено. Під тиском більшовицьких військ знесилені частини української армії відходили на захід, у листопаді 1920 р., після боїв з Червоною армією, перейшли Збруч і були інтерновані польською владою.

У таборах для інтернованих почали реорганізовувати Армію УНР. Командування прагнуло зберегти структуру війська, створити прийнятні умови для повноцінного суспільно-політичного та культурного життя, серед вояків культивували ідеї збройного визволення України. У цьому процесі на початку брав активну участь і П. Ліпко. Після складання повноваження начальника штабу він у листопаді 1921 р. ненадовго був призначений командувачем Запасних військ УНР (рис. 3)¹⁷.

В цей час трагічно завершувався Другий зимовий похід нечисленного українського війська на окуповану більшовиками українську територію. Про підготовку до нього генерал-хорунжого П. Ліпка жодних відомостей немає, як і про його ставлення до цієї відчайдушно і ризикованої операції.

Подальші відомості про долю П. Ліпка донедавна були доволі скупими. У дослідженнях Я. Тинченка йдеться про те, що П. Ліпко “...за нез’ясованих обставин звернувся у радянське посольство у Польщі, заявивши про своє бажання повернутися до Радянської Росії. На початку жовтня 1922 р. виїхав до Радянської Росії. Подальша доля невідома, слідів перебування П. Ліпка в Радянському Союзі виявити не вдалося. Серед інтернованих військ УНР у Польщі поширювалася чутка, що одразу після перетину радянського кордону П. Ліпко був арештований і відправлений до концтабору”¹⁸.

На подальші події світло проливають документи з архівної кримінальної справи № 14 179–П на Ліпка П. І., віднайдені у Державному архіві Чернігівської обл. Вони свідчать, що П. Ліпко виявив бажання повернутися на Батьківщину: “В грудні 1921 р. я, дізнавшись про амністію і необхідність реєстрації в радянському консульстві, щоб не бути позбавленим громадянства, на початку 1922 р. прибув у Варшаву і подав відповідні документи з проханням дозволити мені повернутися в Росію”¹⁹. Такий дозвіл він отримав і в жовтні 1922 р. з дружиною Тетяною і щойно народженим сином Вадимом приїхав у с. Браниця Бобровицької волості Козелецького пов. Чернігівської губ., де жили його родичі.

П. Ліпко усвідомлював, що до нього буде особлива увага з боку радянської влади, тому намагався триматися в тіні. Найбільшою проблемою у той час було безробіття. Колишній генерал з вищою військовою освітою, знанням німецької, французької і польської мов (як свідчать відомості з анкети в кримінальній справі), з досвідом командування дивізіями і арміями працював охоронцем зсипного пункту Бобровицької заготконтори, сезонним робітником, нічним сторожем та

14 Тинченко Я. Вказ. праця. – С. 289.

15 Сідак В. С. Вказ. праця. – С. 148.

16 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 30.

17 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 44.

18 Тинченко Я. Вказ. праця. – С. 289.

19 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 19.

табельником на Бобровицькій цукроварні. Через нестачу коштів бідував, але нічого не міг подіяти. Невдовзі, як свідчать матеріали кримінальної справи, поїхав до Москви. З великими потугами відшукав там знайомих, з якими навчався в Імператорській Миколаївській військовій академії і яких радянська влада залишила на службі, зокрема і у Військовій академії робітничо-селянської Червоної армії. Сподівався, що вони допоможуть влаштуватися на викладацьку роботу, але марно. Щойно дізнавалися про його службу в петлюрівській армії і перебування за кордоном у поляків, як двері перед ним зачинялися. Вернувся ні з чим, до того ж потрапив у поле зору місцевих чекістів із Ніжинського окружного відділу ДПУ, які і раніше придивлялися до с. Браниці, де у 1918 р. зорганізувався загін “Вільного козацтва” з 60–70 осіб. За радянської влади колишні вільні козаки були невдоволені політикою “воєнного комунізму” на селі, що фактично перетворилася на грабунок селян та червоний терор. На початку грудня 1919 р. у Браниці створили повстанський загін. Озброївшись гвинтівками й вилами, повстанці вбили 11 представників радянської влади разом з головою сільради. Але каральний більшовицький загін невдовзі жорстоко розправився з непокірними.

Ті події ще не вивітрилися з пам’яті і поява в селі колишнього петлюрівського генерала неабияк збентежила чекістів, які, як свідчать архівні документи, хотіли з нього зробити агента, який би інформував про колишніх петлюрівців. Але П. Ліпка уникав надокучливих візитерів, а коли вони спробували тиснути на нього, “...почав відповідати листами лайливого характеру”²⁰.

Про це йдеться у довідці уповноваженого особливого відділу ДПУ з ГДА СЗР України, зі справи на колишніх діячів уєнерівської розвідки. “Така поведінка Ліпка, – зазначається у документі, – спонукала нас... почати його розробку, причому до нас почали надходити агентурні свідчення про антирадянські прояви Ліпка. Розробляти Ліпка було дуже складно, так як він вів замкнений спосіб життя і поводився стримано”²¹.

Оперативна справа на П. Ліпка наповнювалася новими матеріалами. 26 січня 1930 р. у будиночок на околиці Носівки Ніжинського округу, де він мешкав упродовж останніх двох років, працюючи землеміром при окружному земельному відділі, прийшли з обшуком.

Серед вилученого чекістами були світлини П. Ліпка у колі українських і польських офіцерів, книги, листи, гроші УНР, орден Св. Георгія 4-го ст. і найважливіший для слідства доказ контрреволюційної антирадянської діяльності – лист письменнику Максиму Горькому²², який знайшли серед особистих документів і який характеризує погляди, настрої і переконання П. Ліпка. Ні радянська пропаганда, ні намагання місцевих чекістів його переінакшити, ні страх перед можливим покаранням не стали на заваді написання цього відвертого, різкого, гнівного і публіцистичного послання у відповідь на статтю Горького “«Механічним громадянам» СРСР” в газетах “Правда” й “Известия”.

Цю статтю пролетарський письменник написав у 1928 р. після того, як на запрошення радянського уряду і особисто Й. Сталіна відвідав Радянський Союз, де він не був з 1921 р. Горького упродовж п’яти тижнів возили різними регіонами й демонстрували йому досягнення соціалістичного ладу на заздалегідь підготовлених об’єктах. Після цього він повернувся до Італії, де постійно мешкав, і написав цикл нарисів про те, як добре живеться радянським робітникам і селянам, схвально відгукнувшись про утримання й перевиховання в’язнів таборів у Соловках. Низка критичних листів, які надійшли на його адресу після виходу цих нарисів від робітників і селян, які прагнули розкрити очі письменнику й показати реальну картину, не переконали Горького, який у відповідь написав статтю “«Механічним громадянам» СРСР”, яка зачепила за живе П. Ліпка.

“Механічними громадянами” Горький називав обивателів, скептиків, песимістів і “ворогів трудового народу”, які нібито механічно, формально стали громадянами СРСР, а не по духу й за велінням серця, і займалися критиканством. У своєму посланні П. Ліпка зізнається, що й він може зарахувати себе до цієї категорії громадян і на конкретних прикладах розповідає про те, що письменник не побачив: про бідність, безробіття, величезні податки й побори, голодування, що в Кремлі нові правителі зайняли царські палаци, оточили себе, як і їхні попередники, охороною, міліцією, ДПУ, знущаються над народом і відверто брешуть.

“Брехня, – писав він, – це найбільше досягнення Радянської влади. Брехня від початку і до, напевне, буде до кінця (недалекого вже) Радянської влади... Фабрики робітникам – брехня, земля селянам – брехня, самокритика – брехня, та й усього не перерахуєш, занадто багато часу потрібно. Це всі тепер зрозуміли, і нікого не переконаєш у зворотному, повірили у запалі гніву народного і прийняли за своїх, а виявилися обманутими. Селяни прямо кажуть з приводу колективізації – це повернення кріпосного права... Всі будемо батраками, всі ходитимемо на вічну барщину”²³. А далі – ніби крик душі: “І горе буде брехунам в судний день, в день народного гніву. Але біда не в цьому, а в тому, що із цієї великої, але нещасної держави, нові хижачі колонію нову утворюють”²⁴.

П. Ліпка радить Максиму Горькому згадати свою молодість й податися зі свого палацу на буржуазному острові Капрі в народ. “І поштовхайтеся там хоча б місяців 3 як безробітний у радзакладах, – радить він, – ось і дізнаєтеся про всі “досягнення”. І на завершення додає: “А Ви там у Москві нам тлумачите повсякчас про небесне: “підвищення в людях волі до життя, підвищення ненависті до дійсності, успадкованої нами від минулого”²⁵.

Цей лист був як вибух бомби. І хоч пройшло два роки від часу його написання (жовтень 1928 р.), П. Ліпка заарештували і звинуватили в антирадянській діяльності. Красномовною є реакція колишнього генерал-хорунжого на звинувачення: на допитах він не виправдовувався, не розкаювався, не відмовився від своїх слів і не поступився своїми переконаннями.

20 ГДА Служби зовнішньої розвідки України. – Ф. 1. – Спр. 12 617. – Т. 1. – Арк. 403.

21 ГДА Служби зовнішньої розвідки України. – Ф. 1. – Спр. 12 617. – Т. 1. – Арк. 403.

22 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 6–7.

23 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 7.

24 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 7 зв.

25 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 7 зв.

“Кого ви мали на увазі, коли писали, що з Кремля треба вигнати всіх бар-самодурів марксистського штабу?” – запитував у нього слідчий. “Під цим я мав на увазі радянський уряд”, – відповідав він.

“Стосовно питання про брехню... Що ви цим хотіли сказати?” – цікавилися в нього. “Я думав цим сказати, що озлоблені селяни піднімуть повстання і швидко повалять Радянську владу”.

І нарешті одне з останніх запитань, яке цікавило слідчих: “Про кого ви казали, коли писали: “охранкою останнього радзакладу?” “Це я казав про ДПУ”, – не криючись, відповідав П. Ліпка²⁶.

Ця фраза у протоколі допиту двічі підкреслена червоним олівцем і біля неї поставлено три знаки оклику. По суті, це був вирок. Слідство тривало недовго. У тоненькій слідчій справі відсутні свідчення чи документальні підтвердження “антирадянської діяльності” П. Ліпка, лише лист Максиму Горькому і протокол допиту від 3 лютого 1930 р. Наступного дня Ніжинський окружний відділ ДПУ постановив: “Направити до Судової Трійки при Колегії ДПУ УСРР з клопотанням про застосування до П. Ліпка вищої міри соціального захисту – розстрілу”²⁷ (рис. 4)²⁸.

27 лютого 1930 р. Судова Трійка винесла очікуваний вирок: “Ліпка Петра Івановича розстріляти. Справу здати в архів”²⁹. Про дату виконання вироку в справі інформації немає, лише документ з ДПУ УСРР від 5 березня 1930 р., адресований Ніжинському окрвдділу ДПУ, з виписками із протоколів засідань судової трійки при колегії ДПУ УСРР про винесення смертних вироків і приписом “для негайного виконання”³⁰.

У серпні 1989 р. Чернігівською прокуратурою винесено рішення про реабілітацію П. Ліпка. Цікаво, що у висновку фігурує прізвище “Лінько”. Напевне, друкарка зробила помилку. Але передруковувати не стали. Від руки закреслили і кульковою ручкою написали: “Ліпка”³¹. Про незаних борців за незалежність України у радянські часи нічого не знали. Їхні прізвища не фігурували ні в музейних експозиціях, ні на меморіальних дошках, ні в шкільних підручниках.

За часів незалежності України тогочасним подіям дана належна оцінка. Нові матеріали із раніше засекречених архівів дають змогу на конкретному прикладі із життя і діяльності генерал-хорунжого Петра Ліпка простежити роль вітчизняних воєначальників у розбудові українського війська та національних спецслужб, зрозуміти мотиви їхніх вчинків у часи національно-визвольних змагань і за умов переслідування й репресій з боку радянської влади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галузевий державний архів (ГДА) Служби зовнішньої розвідки України. – Ф. 1. – Спр. 12 617. – Т. 1.
2. Державний архів Чернігівської обл. (далі – ДАЧО). – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477.
3. Довідник з історії України / за ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. – Київ: Генеза, 2001. – 1136 с.
4. Керівники української зовнішньої розвідки / авт.-упорядн.: В. Д. Хоменко, О. В. Скрипник, І. М. Шиденко, І. В. Білоконь, В. О. Романюк; за ред. Г. О. Ілляшова; художник-оформл. І. Женченко. – Київ: Ярославів Вал, 2010. – 176 с.
5. *Литвин М. Р., Науменко К. Є.* Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. – Харків: Сага, 2007. – 244 с.
6. *Омелянович-Павленко М.* Спогади командарма (1917–1920) / Упоряд. М. Ковальчук. – Київ: Темпора, 2007. – 608 с.
7. *Сідак В. С.* Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії): Монографія. – Київ: Альтернативи, 1998. – 320 с.
8. *Скрипник О.* За лист до Горького – розстріляти! Доля останнього начштабу Армії УНР // Історична правда. – 2018. – 17 травня.
9. *Скрипник О.* За незалежну Україну – до останнього подиху // День. – 2018, 6 березня – закінч. 16 березня.
10. *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). – Київ: Темпора, 2007. – 536 с.

REFERENCES

1. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv (HDA) Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy. – F. 1. – Spr. 12 617. – T. 1.
2. Derzhavnyi arkhiv Chernihivskoi obl. (dali – DACHO). – F. R. 8 840. – Op. 3. – Spr. 11 477.
3. Dovidnyk z istorii Ukrainy / za red. I. Z. Pidkovy, R. M. Shusta. – Kyiv: Heneza, 2001. – 1136 s.
4. Kerivnyky ukrainskoi zovnishnoi rozvidky / avt.-uporiadn.: V. D. Khomenko, O. V. Skrypnyk, I. M. Shydenko, I. V. Bilokon, V. O. Romaniuk; za red. H. O. Illiashova; khudozhnyk-oforml. I. Zhenchenko. – Kyiv: Yaroslaviv Val, 2010. – 176 s.
5. *Lytvyn M. R., Naumenko K. Ye.* Zbroini syly Ukrainy pershoi polovyny XX st. Heneralny i admiralny. – Kharkiv: Saha, 2007. – 244 s.
6. *Omelianovych-Pavlenko M.* Spohady komandarma (1917–1920): Uporiad. M. Kovalchuk. – Kyiv: Tempora, 2007. – 608 s.
7. *Sidak V. S.* Natsionalni spetssluzhby v period Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. (nevidomi storinky istorii): Monohrafiya. – Kyiv: Alternatyvy, 1998. – 320 s.
8. *Skrypnyk O.* Za lyst do Horkoho – rozstriliaty! Dolia ostannoho nachshtabu Armii UNR // Istorychna pravda. – 2018,

26 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 14 зв.

27 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 16.

28 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 54.

29 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 18.

30 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 19.

31 ДАЧО. – Ф. Р. 8 840. – Оп. 3. – Спр. 11 477. – Арк. 58.

17 travnia.

9. *Skrypnyk O.* Za nezalezhnu Ukrainu – do ostannoho podykhu // Den. – 2018, 6 bereznia – zakinch. 16 bereznia.

10. *Tynchenko Ya.* Ofitserskyi korpus Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (1917–1921). – Kyiv: Tempora, 2007. – 536 s.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. П. Ліпко, 1918 р. (напис олівцем на звороті “Снят в г. Житомире в 1918 году летом для приложения к удостоверению личности?”).

Рис. 2. П. Ліпко (у центрі нижнього ряду) серед учасників українсько-польських переговорів про укладання перемир'я, Львів, 31 липня 1919 р.

Рис. 3. П. Ліпко (крайній праворуч), в еміграції у Польщі, приблизно 1921 р.

Рис. 4. П. Ліпко під час арешту органами ДПУ, січень 1930 р.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4